

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ, ЇЇ СТАДІЇ ТА СТРАТЕГІЇ

Представлено аналіз теоретичних засад вивчення соціальної адаптації мігрантів, її видів та типів. Досліджено соціально-психологічні аспекти, а також виявлено стадії та стратегії адаптації мігрантів.

Ключові слова: соціальна адаптація, мігрант, стадії та стратегії адаптації.

Постановка проблеми. Будь-яка зміна місця проживання, чи то роботи, чи кола спілкування неминуче впливає на необхідність пристосування до нових умов – як біологічних та фізіологічних, так і соціально-психологічних. Якщо людина не може пристосуватись або пристосування відбувається дуже «болісно», то виникає «дезадаптаційний синдром» [14].

Звичайно, що переміщення у нові умови проживання може викликати у людини великі періоди непристосованості та дезорганізації, що викликає численні негативні наслідки. На думку О. Л. Проскураєвої [14], адаптація до нового культурного та соціального середовища відбувається як у фізичному просторі (природничо-географічні, кліматичні та екологічні чинники), так і на соціально-психологічному, де змінюються не тільки положення людини у суспільстві, а й статуси та ролі, якими вони були наділені.

К. Дабровські [25] вважає, що лише емоційно нерозвинена людина, у якої відсутні ієрархія цінностей та життєва позиція, має здатність пристосовуватись до нових соціальних умов. Він вважав, що така пристосованість не може призвести до особистісного розвитку та творчості. Тому ми вважаємо за потрібне дослідити як поняття соціальної адаптації, так і соціально-психологічні аспекти, що супроводжують мігрантів у процесі входження до нового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою адаптації мігрантів займаються як вітчизняні (Ю. С. Барішева, В. В. Володько, Г. В. Григор'єва, В. В. Гриценко, І. В. Довгальова, О. Донченко, О. К. Зав'ялова, Н. Л. Кирилова, Р. Х. Кисєнова, Л. В. Ковтун, В. В. Константинов, Л. В. Корель, Т. В. Кухар, С. А. Ларієнова, М. А. Максимов, Н. Н. Мельникова, А. А. Налчаджян, О. А. Овсяник, А. К. Осницький, Т. О. Паршина, А. О. Реан, О. А. Ровенчак, С. І. Розум, М. В. Ромм, Т. Л. Смоліна, А. В. Смотрицький, А. А. Суханов, Ю. А. Урманцев, Н. А. Хрустальова, О. Щедрина, Т. Юдіна), так і зарубіжні (Дж. Беррі, М. Гордон, С. Каслз, Р. Мертон, Р. Парк, А. Рудігер, С. Хантінгтон) учені.

Також проблеми психологічної адаптації мігрантів, культурні відмінності, стрес акультурації тощо вивчають К. О. Абульханова-Славська,

Г. О. Балл, О. Є. Блинова, Є. І. Головаха, Н. В. Паніна, О. Л. Проскуракова, Г. У. Солдатова, Т. Г. Стефаненко, Т. М. Титаренко.

Мета статті – теоретично проаналізувати поняття соціальної адаптації, виявити її типи та види, стадії та стратегії, зосередивши увагу на соціально-психологічному аспекті адаптації мігрантів.

Виклад основного матеріалу результатів дослідження. В психологічному словнику [15] визначено, що поняття адаптації походить від латинського слова «adaptato» - пристосовуватись. При вивченні соціальної адаптації дослідники розрізняють пристосування та власне адаптацію (Л. Філіпс, Т. Шибутані та ін.), розмежовують ситуативну та загальну адаптацію; при цьому первинне поняття адаптації означає пасивне пристосування задля збереження відносно постійної рівноваги свого внутрішнього середовища під дією впливу змін зовнішнього (пристосування), а власне адаптація визначається побудовою цілої системи взаємодії та взаємозв'язків між індивідом та середовищем, що веде до творчої активності особистості, спрямованої на саморозвиток та самоактуалізацію у реальному соціальному середовищі [12, 13, 16].

Через призму досягнень певних цілей, що пов'язані із досягненням благополуччя, адаптація визначалася гуманістами (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм, В. Франкл) як відповідність між цінностями особистості і соціуму, де в індивіда розвиваються особистісні якості для досягнення адаптації. Так, адаптація розглядається ними як здатність [8].

Н. Н. Мельникова [9] зазначає, що адаптацію можна розглядати як процес, який передбачає системну модель адаптації, тобто людина щоразу підвищує рівень функціонування, під час якого стає більш схильною до змін навколишнього середовища, або як довгострокова схильність до конформізму, за якої може формуватися помилкова поведінка, що призводить до постійної реадaptaції.

В. В. Володько та О. А. Ровенчак визначають адаптацію як «процес та результат взаємодії, взаємопристосування та взаємозамін одиниці, що входить до нового середовища, та середовище, яке її приймає» [4, с. 185-186]. Вони поділяють адаптацію на три типи: соціальна адаптація (на підставі відмінностей в соціальних культурах країн-мігрантів), культурна адаптація (етнокультурні відмінності) та психологічна адаптація (відмінності у соціально-психологічних чинниках, таких як інтереси, цінності, установки тощо).

Поняття соціальної адаптації О. Л. Проскуракова визначає як «діяльність, що спрямована на оптимізацію взаємовідносин людини із навколишнім середовищем, на оцінку ситуації і на її основі корекції як поведінки, так і стану навколишнього середовища» [14, с. 59]. А основними способами адаптації є прийняття соціальних норм та цінностей нового середовища та форм соціальної взаємодії.

Зазвичай виокремлюють дві форми соціальної адаптації [1, 18]: активну і пасивну та успішну і неуспішну. За активної форми відбувається вплив на середовище, коли індивід активно прагне змінити його, що також включає в себе

зміни норм, цінностей та форм взаємодії, які він має засвоїти, а за пасивної форми відсутнє активне прагнення до змін, індивід пристосовується до середовища пасивно та виявляє конформну поведінку. Поділ на успішну та неуспішну адаптацію відбувається на основі показників рівня соціального статусу та задоволення чи незадоволення потреб, коли підвищення статусу та задоволення матеріальних чи духовних потреб знаходиться на високому рівні, а зниження соціального статусу та використання чужих ресурсів задля виживання в новому середовищі свідчить про неуспішну адаптацію та передбачає зміну середовища, переміщення в інші умови.

Альберт Агабекович Налчаджян виокремлює дві форми соціальної адаптації: активна форма характеризується зміною соціального середовища під впливом самого суб'єкта та пасивна, що полягає у підпорядкуванні нормам і правилам вже існуючого середовища [12]. Ці дві форми можуть протікати самі по собі, але частіше за все вони існують одночасно, перетікаючи одна в одну. Адже за активної форми середовище прагне зберегти стабільність та складається із індивідів, які вже прийняли норми, а за пасивної норми у людини виникають складнощі із прийняттям чужих норм, оскільки пристосування передбачає повний перегляд своїх вже ustalених норм та правил.

Соціальну адаптацію розуміють як однобічний [18], так двобічний процес [26]. Однобічність процесу передбачає, що змінюється той, хто адаптується до суспільства, за допомогою прийняття нових соціальних норм, а двобічність – зміну обох сторін під час взаємодії – особа не тільки приймає нові норми та цінності, але й одночасно впливає на зміну норм та цінностей середовища.

В. П. Андрущенко розглядає соціальну адаптацію як процес, що обумовлений спільною метою та спільними ціннісними орієнтаціями груп і виявляється у закономірностях спільної діяльності [17]. А психологічну адаптацію як здатність пристосуватися до вимог навколишнього середовища за допомогою системи заходів присвоєння норм та цінностей суспільства. У даному виді адаптації ідентифікація розглядається як її механізм.

Р. Мертон, досліджуючи адаптацію, виокремив п'ять її форм, що визначені культурними цілями та засобами їх досягнення [11]: конформність (нові цілі досягаються загальноприйнятими правилами, що вже існують у суспільстві), інновація (нові цілі успішно засвоюються, але досягаються за допомогою заборонених, але ефективних засобів), ретритизм, або ескапізм (особистість проявляє нонконформізм, заперечує існуючі цілі та засоби їх досягнення), бунт (не пристосовується, а намагається змінити вже існуючу культуру, заперечуючи вже існуючі та пропонуючи свої цілі, цінності та норми) та ритуалізм (намагається відповідати вже існуючим цілям та цінностям суспільства, але при цьому дотримується власних).

О. Донченко описує також п'ять типів адаптивної поведінки [5]: ідентифікація (виявляється в отождненні себе із соціумом, наслідування його, у конформній поведінці, «Я» з більшістю); маргіналізація (виявляється у

нонконформній поведінці, егоцентричності, задоволенні інтересів незаконними засобами, «Я» проти більшості»); індивідуалізація («Я» сам по собі», нонконформний стиль поведінки, усамітнення та відхилення від розв'язання проблем); девіація (виявляється у агресивній поведінці через усвідомлення невідповідності іншим, «Я» проти всіх»); інвестиція («Я» з тими, в кого ще є здоровий глузд», поведінка спрямована на спільну діяльність для досягнення спільних цілей).

Дослідники (Г. М. Андрєєва, В. В. Богданова, Л. Б. Волинська, В. В. Константінов, А. А. Налчаджян, Б. Д. Паригін, С. І. Розум, М. С. Яницький) по-різному розглядають соціальну адаптацію: як пов'язану із соціалізацією і як окремий процес. Ототожнення соціальної адаптації та соціалізації вбачається в змістовному, творчому пристосуванні людини до нових умов [7]. Соціальну адаптацію також визначають як лише початкову стадію соціалізації. Таких висновків дійшов В. Шелюк, який вивчав соціальну адаптацію як пристосування до нового середовища, де перша стадія – це соціалізація, а друга – інтеріоризація, під час яких відбувається засвоєння нових норм та цінностей, і перетворення їх у особистісні риси [24].

На думку шеругу вчених (А. І. Ковальова, Р. І. Мокшанцев та А. В. Мокшанцева, А. В. Смотрицький та ін.), проблемою в спробах розмежування взаємозв'язку соціальної адаптації та соціалізації постає процес інтеріоризації. Так, Д. І. Фельдштейн вважає [22], що соціалізація відбувається за допомогою переймання чужих цінностей, орієнтацій, установок, соціальних умов, культури та норм як своїх, а адаптація виступає як пристосування, можна сказати зовнішнє відображення, даних категорій, що дозволяє людині лише адекватно реагувати на оточення. Він виключає психологічні зміни під час адаптації та говорить про те, що соціалізація включає в себе становлення соціальної ідентичності. Але якщо припустити, що під час адаптації відбувається деяке особистісне зростання, тобто інтеріоризація, то адаптацію слід прирівнювати до соціалізації та вважати складовою процесу розвитку особистості.

О. Л. Проскурякова, досліджуючи соціально-психологічний аспект адаптації мігрантів [14], визначає два блоки причин міграції: до першого блоку відносяться вимушені міграційні процеси, причиною яких були громадянські війни, міждержавні війни, міжнаціональні конфлікти, політичні або етнічні утиски, стихійні лиха, насилля тощо, а до другого - добровільні мігранти. Ці два блоки відрізняються між собою низкою умов.

При вимушеній міграції присутній стресовий чинник, який негативно впливає на психологічний стан мігранта, починаючи із швидкості зміни місця перебування, закінчуючи ставленням нового середовища до мігранта. Зміна місця відбувається швидко, адже вона заснована на спробі врятувати своє життя або життя близьких. Відбувається задоволення тих потреб, які не були задоволені на старому місці проживання, та нівелювання негативних впливів, які й були причиною міграції. Якщо задоволення цих двох чинників

відбувається успішно, то можна констатувати, що адаптація пройшла успішно, і, навпаки, незадоволення призводить до неуспішної адаптації.

Добровільна міграція частіше супроводжується прагненням мігрантів до саморозвитку та самореалізації [3], спрямована на досягнення суб'єктивного благополуччя та комфорту, а також супроводжується зміною соціальної ідентичності [6, 19], що значно відрізняється від змін, або прагнень до змін вимушених мігрантів.

О. Л. Проскурякова наголошує [14], що потрапляючи до нового середовища, людині необхідно виробити свою стратегію на індивідуальному рівні, своє ставлення, які ведуть до появи форм та стратегій адаптації, що виявляються в зміні ідентифікацій, ціннісних орієнтацій та рольової поведінки. Ще одним важливим чинником дослідниця називає ставлення приймаючого середовища до мігранта, адже суспільство має також адаптуватись до нового члена.

Добровільна міграція відрізняється метою переміщення та швидкістю, адже рішення про міграцію ухвалюється заздалегідь, оцінюється та аналізується, тобто виробляється внутрішня готовність та стійкість до нових умов. Метою при цьому слугує бажання змінити своє життя на краще або певні умови проживання, перебування (такі як заробітна плата, умови праці, проживання тощо). Відбувається орієнтація на майбутнє, на відміну від вимушених мігрантів, де переважає орієнтація на минуле та «комплекс вигнання» [14].

Вивчаючи міжнародних мігрантів, В. В. Володько та О. А. Ровенчак виокремили такі види адаптації як соціокультурна та професійна [4]. Соціокультурну адаптацію вони визначають як «процес та результат взаємодії, взаємоприспособлення та взаємозаміни особи (чи групи), яка входить у нове соціокультурне середовище, та соціокультурного середовища, яке її приймає, що охоплює взаємне засвоєння (успішне чи неуспішне) чи незасвоєння нових соціокультурних і культурних норм, цінностей, способів поведінки, притаманних особі чи групі та середовищу» [18, с. 183]. Під професійною адаптацією розуміється «процес і результат пристосування індивіда до вимог професії, засвоєння ним професійних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій» [18, с. 13], тобто оволодіння новими знаннями та навичками, що потрібні для освоєння тих аспектів, яких потребує нова робота, та включення до нової професійної групи або колективу (правила поведінки, внутрішні стосунки тощо).

Дж. Р. Монтгомері поділяє адаптацію на економічну, соціокультурну та суб'єктивну [28], при цьому економічна стосується професійної визначеності та нового місця роботи, соціокультурна - норм, цінностей та звичаїв нового середовища, а суб'єктивна висвітлює процес адаптації власне мігранта та його суб'єктивне ставлення до свого нового положення.

М. Тоба та Р. Е. Парк виокремлюють п'ять етапів проходження адаптаційного процесу під час добровільної міграції [21, 29]: на першому етапі відбувається піднесення емоційного та морального стану, ейфорія, прагнення до

нового, невідомого, з'являються великі сподівання на майбутнє; другий етап характеризується загальним спадом емоційних процесів, минає ейфорія та людина починає відчувати себе в «чужому» середовищі; третій етап визначається адаптацією чи дезадаптацією, адже пристосування не відбувається, втрачається контроль, і людина стає на «роздоріжжі» - повернутись додому чи ні. Для людей, що вирішують повернутись додому, процес адаптації закінчується. Але для тих, хто вирішив залишитись, існує ще два етапи: з'являється оптимізм та впевненість у майбутньому, що закінчується повною адаптацією до нового середовища (але це не означає успішну адаптацію).

На прийняття чи не прийняття мігранта також впливає саме середовище в новій місцевості проживання. С. Тимур запропонував два типи приймаючого середовища [20]: порівняно однорідне суспільство, де мігрант має пристосовуватись до усталених культурних звичаїв та правил, та більш ліберальне середовище, де більша частина населення сприймає мігрантів як щось звичне.

У свою чергу середовище може виробляти своє ставлення до мігрантів, яке Т. Юдіна узагальнила в чотири головні стратегії [23]: повне виключення (заборона в'їзду), сегрегація (диференційне виключення), асиміляція та мультикультуралізм.

Дж. Беррі виокремив стратегії входження в нову культуру на основі двох чинників [2]: підтримка культури (тут головним є самовизначення мігрантом важливості збереження власної культурної ідентичності) та участь в міжкультурних контактах (інтенсивність включення в чужу культуру). На засадах цих чинників він виокремив чотири стратегії: асиміляція, інтеграція, сепарація та маргіналізація. На думку Дж. Беррі, успішна адаптація полягає в стратегії інтеграції, коли людина поступово приймає норми, цінності, поведінку іншої культури, при цьому підтримуючи на належному рівні норми, цінності та поведінку своєї культури. Це веде до розвитку потреб в самоповазі та самоактуалізації [2, 18].

На основі досліджень Дж. Беррі, О. Є. Блинова, В. Титова та М. Тоба виокремили чотири стратегії адаптації мігрантів до нового середовища [2, 3, 21]: 1) інтеграція – приймаються нові норми та цінності, але зберігаються власні, тобто часткове прийняття, збереження власної етнічної ідентичності дозволяє людині подолати наслідки «культурного шоку», реалізується позитивна самоідентифікація; 2) асиміляція – приймаються нові норми та цінності, при цьому власні відкидаються, тобто повна ідентифікація; 3) сепаратизм – відмова від прийняття нових норм та цінностей із збереженням власних; 4) маргіналізація – відмова від прийняття як нових загальноприйнятих норм та цінностей суспільства, так і від власних. О. Є. Блинова наголошує на тому, що маргіналізація є результатом процесу сепарації.

Як зазначалося вище, середовище є також впливовим важелем під час адаптації людини, адже мігранти не в змозі обирати вільно стратегію адаптації через очікування приймаючого населення [9]. Одним з настановлень

приймаючого населення є думка про те, що мігрант має безумовно виконувати всі соціальні норми, підлаштовуватись під умови взаємодії нового середовища. Така відмова від взаємоприсотування призводить до супротиву процесу інтеграції як мігрантів, так і населення приймаючої країни. На перший план при відмові від інтеграції мігрантів виходить низка проблем, таких як міжрасовий конфлікт (як віра в неповноцінність будь-яких культурних особливостей інших груп [27], призначення «чужих» відповідальними за усі негативні явища, що відбуваються в країні, адже представники різних рас сприймають одне одного як загрозу власній культурі, де право на культуру прирівнюється до права на життя.

Висновки. Узагальнюючи, слід зазначити, що при вивченні проблеми соціальної адаптації дослідники розмежовують пристосування та власне адаптацію, де пристосування – це збереження внутрішньої рівноваги під дією зовнішнього середовища, а адаптація – побудова нової системи взаємодії людини із новим навколишнім середовищем, яка супроводжується творчою взаємодією. Також соціальну адаптацію розглядають як складову соціалізацію або як окремий процес. Соціально-психологічний аспект адаптації залежить від деяких показників, таких як: добровільна чи примусова міграція, швидкість зміни місця проживання, позитивне чи негативне ставлення нового середовища до людини.

Під час проходження процесу соціальної адаптації люди використовують такі стратегії: асиміляція, інтеграція, сепарація та маргіналізація. Дослідники зазначають, що найефективнішою стратегією є інтеграція як поступове прийняття людиною норм, цінностей, поведінки іншої культури, при цьому підтримуючи на належному рівні норми, цінності та поведінку своєї культури.

Перспективи подальшого дослідження полягають в емпіричному вивченні процесу соціальної адаптації та перевірці прийняття найбільш ефективної її стратегії.

Список використаної літератури

1. Балабанова Е. Социально-экономическая зависимость и социальный паразитизм: стратегии «негативной» адаптации / Е. Балабанова // Социол. исследования. – 1999. – № 4. – С. 46-57.
2. Берри Дж. Кросс-культурная психология: исследования и применение / Дж. Берри, А.Х. Пуртинга, М.Х. Сигалл, П.Р. Дасен. – Харьков: Гуманитарный центр, 2007. - 558 с.
3. Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі : монографія / О. Є. Блинова. – Херсон : РІПО, 2011. – 486 с.
4. Володько В.В. Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів / В. В. Володько, О. А. Ровенчак // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. соціол. - 2008. - Вип. 2. - С. 182-210.

5. Донченко О. Адаптаційний невроз як ознака нашого часу / О. Дончак // Соціальна політика на Україні та сучасні стратегії адаптації населення: 36. наук. праць. – К.: НВФ «Студцентр» / Ніка-Центр, 1998. – С. 37-47.
6. Коваленко А. Б. Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи / А. Б. Коваленко, К. С. Безверха // Український психологічний журнал. – 2017. - № 1 (3). – С. 48-62.
7. Константинов В. В. К вопросу о понятии «адаптация» / В. В. Константинов // Проблемы социальной психологии личности. – Саратов: Изд-во Саратовского ГУ, 2005. – URL: <http://psyjournals.ru/articles/d8489.shtml>. [Дата обращения: 28.08.2017 г.]
8. Корель Л. В. Социология адаптаций: вопросы теории, методологии и методики / Л. В. Корель // Новосибирск, 2005. – 424 с.
9. Лепшокова З. Х. Сопоставление аккультурационных стратегий мигрантов и ожиданий принимающего общества: психологические последствия / З. Х. Лепшокова // Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии: Материалы Четвертой международной научной конференции 30-31 мая 2014 г. В 2 т. - Смоленск: Смоленский гуманитарный университет, 2014. – Т.2. - С. 109-112.
10. Мельникова Н. Н. Процесс социально-психологической адаптации. Подходы к изучению / Н. Н. Мельникова // Теоретическая, экспериментальная и прикладная психология: сборник научных трудов под ред. Н. А. Батурина. – Челябинск: ЮУрГУ, 1998 – Т.1. – С. 31–49.
11. Мертон Р. К. Социальная структура и аномия / Р. К. Мертон // Социол. исследования. – 1992. – № 3. – С. 104-114.
12. Налчаджян А. А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии) / А. А. Налчаджян // [отв. Ред. Э.А. Александрия]; АН АрмССР. Ин-т философии и права. – Ер. : Изд-во АН АрмССР, 1988.– 263 с.
13. Осницкий А. К. Определение характеристик социальной адаптации / А. К. Осницкий // Психология и школа. - 2004. - N 1. - С. 43-56
14. Проскуракова О. Л. Адаптация мигрантов как социальный процесс / О. Л. Проскуракова // Вестник ОГУ. – 2007. - №4 (апрель). – С. 58-63.
15. Психологический словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М., — 494 с.
16. Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти / Под ред. Реана А. А. - СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002 - 656 с.
17. Социология: наука об обществе: Учеб. пособие / Под общ. ред. В.П. Андрущенко, Н.И. Горлача. – Харьков: Рубикон, 1996. – 480 с.
18. Социология. Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
19. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко // 4-е изд. испр. и доп. - М.: Аспект Пресс, 2009. - 368 с.

20. Тимур С. Изменение тенденций и основные проблемы международной миграции: обзор программ ЮНЕСКО / С. Тимур // *Международ. журн. социальных наук.* – 2001. – № 32. – С. 9-25.
21. Тоба М. Психологічні особливості міжкультурної адаптації особистості до нового етнічного середовища / М. Тоба // *Соціальна психологія.* – 2003. – № 1. – С. 134-139.
22. Фельдштейн Д. И. Психология развития личности в онтогенезе / Д. И. Фельдштейн. - М.: Педагогика, 1989. - 208 с.
23. Юдина Т. О социологическом анализе миграционных процессов / Т. О. Юдина // *Социол. исследования.* – 2002. – № 10. – С. 102-108.
24. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи / В. Шелюк // *Соціально-політичний журнал «Перспективи».* – Одеса: 2001. – № 3 (15). – С. 4-50.
25. Dąbrowski, K. W poszukiwaniu zdrowia psychicznego / K. Dąbrowski. – Warszawa, 1989. - 214 s.
26. Geist B. Sociologické slovník / B. Geist. – Praha: Victoria Publishing, 1992. – 580 p.
27. Jones J. Prejudice and racism / James M. Jones. – 2nd edn. – NY : McGraw-Hill, 1997. – p. 592.
28. Montgomery J. R. Components of Refugee Adaptation / J. R. Montgomery // *International Migration Review.* – 1996. – N 30 (3). – P. 679-702.
29. Park R. E. Competition, Conflict, Accommodation, Assimilation / R. E. Park, E. W. Burgess – URL: <http://www2.pfeiffer.edu/~lridener/courses/compconf.html>. [Дата обращения: 28.08.2017 г.]

Транслітерація

1. Balabanova E. Sotsialno-ekonomicheskaya zavisimost i sotsialnyiy parazitizm: strategii «negativnoy» adaptatsii / E. Balabanova // *Sotsiol. issledovaniya.* – 1999. – № 4. – S. 46-57.
2. Berri Dzh. Kross-kulturnaya psihologiya: issledovaniya i primeneniye / Dzh. Berri, A.H. Purtinga, M.H. Sigall, P.R. Dasen. – Harkov: Gumanitarnyy tsentr, 2007. - 558 s.
3. Blinova O. E. Trudova mIgratsIya naseleNNya UkraYini u sotsIalno-psihologIchnomu vimIri : monografIya / O. E. Blinova. – Herson : RIPO, 2011. – 486 s.
4. Volodko V.V. ModelI sotsIokulturnoYi adaptatsIYi ImmIgrantIv / V. V. Volodko, O. A. Rovenchak // *VIsn. LvIv. un-tu. Ser. sotsIol.* - 2008. - Vip. 2. - S. 182-210.
5. Donchenko O. AdaptatsIyniy nevroz yak oznaka nashogo chasu / O. Donchak // *SotsIalna polItika na UkraYinI ta suchasni strategIYi adaptatsIYi naseleNNya: Zb. nauk. prats.* – K.: NVF «Studsentr» / NIka-Tsentr, 1998. – S. 37-47.

6. Kovalenko A. B. Social`na identy`chnist` yak mexanizm adaptatsiyi osoby`stosti pid chas suspil`noyi kry`zy` / A. B. Kovalenko, K. S. Bezverxa // Ukrayins`ky`j psy`xologichny`j zhurnal. – 2017. - № 1 (3). – S. 48-62.
7. Konstantinov V. V. K voprosu o ponyatii «adaptatsiya» / V. V. Konstantinov // Problemyi sotsialnoy psihologii lichnosti. – Saratov: Izd-vo Saratovskogo GU, 2005. – URL: <http://psyjournals.ru/articles/d8489.shtml>. [Data obrascheniya: 28.08.2017 g.]
8. Korel L. V. Sotsiologiya adaptatsiy: voprosy teorii, metodologii i metodiki / L. V. Korel // Novosibirsk, 2005. – 424 s.
9. Lepshokova Z. H. Sopotavlenie akkulturacionnykh strategiy migrantov i ozhidaniy primayushchego obschestva: psihologicheskie posledstviya / Z. H. Lepshokova // Teoreticheskie problemyi etnicheskoy i kross-kulturnoy psihologii: Materialy Chetvertoy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii 30-31 maya 2014 g. V 2 t. - Smolensk: Smolenskiy gumanitarniy universitet, 2014. – T.2. - S. 109-112.
10. Melnikova N. N. Protsess sotsialno-psihologicheskoy adaptatsii. Podhodyi k izucheniyu / N. N. Melnikova // Teoreticheskaya, eksperimentalnaya i prikladnaya psihologiya: sbornik nauchnykh trudov pod red. N. A. Baturina. – Chelyabinsk: YuUrGU, 1998 – T.1. – S. 31–49.
11. Merton R. K. Sotsialnaya struktura i anomiya / R. K. Merton // Sotsiol. issledovaniya. – 1992. – № 3. – S. 104-114.
12. Nalchadzhyan A. A. Sotsialno-psihicheskaya adaptatsiya lichnosti (formy, mehanizmyi i strategii) / A. A. Nalchadzhyan // [otv. Red. E.A. Aleksandryan]; AN ArmSSR. In-t filosofii i prava. – Er. : Izd-vo AN ArmSSR, 1988.– 263 s.
13. Osnitskiy A. K. Opredelenie karakteristik sotsialnoy adaptatsii / A. K. Osnitskiy // Psihologiya i shkola. - 2004. - N 1. - S. 43-56
14. Proskuryakova O. L. Adaptatsiya migrantov kak sotsialnyiy protsess / O. L. Proskuryakova // Vestnik OGU. – 2007. - №4 (aprel). – S. 58-63.
15. Psihologicheskii slovar / Pod obsch. red. A. V. Petrovskogo, M. G. Yaroshevskogo. — 2-e izd., ispr. i dop. — M., — 494 s.
16. Rean A. A. Psihologiya cheloveka ot rozhdeniya do smerti / Pod red. Reana A. A. SPb.: prajm-EVROZNAK, 2002 - 656 s.
17. Sotsiologiya: nauka ob obschestve: Ucheb. posobie / Pod obsch. red. V.P. Andruschenko, N.I. Gorlacha. – Harkov: Rubikon, 1996. – 480 s.
18. Sotsiologiya. Entsiklopediya / Sost. A. A. Gritsanov, V. L. Abushenko, G. M. Evelkin, G. N. Sokolova, O. V. Tereschenko – Mn.: Knizhnyiy Dom, 2003. – 1312 s.
19. Stefanenko T. G. Etnopsihologiya / T. G. Stefanenko // 4-e izd. ispr. i dop. - M.: Aspekt Press, 2009. - 368 s.
20. Timur S. Izmenenie tendentsiy i osnovnyie problemyi mezhdunarodnoy migratsii: obzor programm YuNESKO / S. Timur // Mezhdunar. zhurn. sotsialnyih nauk. – 2001. – № 32. – S. 9-25.

21. Toba M. Psihologichni osoblivosti mlzhkulturnoYi adaptatsiYi osobistosti do novogo etnlchnogo seredovischa / M. Toba // Sotsialna psihologiya. – 2003. – № 1. – S. 134-139.
22. Feldshteyn D. I. Psihologiya razvitiya lichnosti v ontogeneze / D. I. Feldshteyn. - M.: Pedagogika, 1989. - 208 s.
23. Yudina T. O sotsiologicheskom analize migratsionnyih protsessov / T. O. Yudina // Sotsiol. issledovaniya. – 2002. – № 10. – S. 102-108.
24. Shelyuk V. Sotsialna mIgratsIya: etapi, funktsIYi, tipi / V. Shelyuk // Sotsialno-polltichniy zhurnal «Perspektivi». – Odesa: 2001. – № 3 (15). – S. 4-50.
25. Dąbrowski, K. W poszukiwaniu zdrowia psychicznego / K. Dąbrowski. – Warszawa, 1989. - 214 s.
26. Geist B. Sociologické slovník / B. Geist. – Praha: Victoria Publishing, 1992. – 580 p.
27. Jones J. Prejudice and racism / James M. Jones. – 2nd edn. – NY : McGraw-Hill, 1997. – p. 592.
28. Montgomery J. R. Components of Refugee Adaptation / J. R. Montgomery // International Migration Review. – 1996. – N 30 (3). – P. 679-702.
29. Park R. E. Competition, Conflict, Accommodation, Assimilation / R. E. Park, E. W. Burgess – URL: <http://www2.pfeiffer.edu/~lridener/courses/compconf.html>. [Дата обращения: 28.08.2017 г.]

Kovalenko A. B., Bezverkha K. S.

Socio-psychological aspects of social adaptation of migrants, its stages and strategies

The analysis of theoretical principles of studying the social adaptation of migrants, its forms and types is presented. Socio-psychological aspects are investigated, also have been identified stages and strategies of adaptation of migrants.

Key words: social adaptation, migrant, stages and adaptation strategies.

Коваленко А. Б., Безверхая К. С.

Социально-психологические аспекты социальной адаптации мигрантов, ее стадии и стратегии

Представлен анализ теоретических основ изучения социальной адаптации мигрантов, ее видов и типов. Исследованы социально-психологические аспекты, а также выявлены стадии и стратегии адаптации мигрантов.

Ключевые слова: социальная адаптация, мигрант, стадии и стратегии адаптации.

Коваленко Алла Борисівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної та організаційної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Безверха Катерина Сергіївна – аспірант кафедри соціальної та організаційної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

УДК 155.5+370.711+615.78

Кривоногова О.В., Чернишова О.О.

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДЛІТКІВ З ЗАЛЕЖНІСТЮ ВІД ОПІАТІВ

У статті розглянуто особливості сімейного функціонування підлітків з опійною формою наркотичної залежності. Відомо, що зловживання наркотиками, алкоголем і іншими психоактивними речовинами в даний час залишається однією з глобальних світових проблем. В Україні протягом останнього десятиліття відзначається різке зростання опійної наркоманії. Більшість споживачів психоактивних заходів складають підлітки і молодь. Проведений в результаті дослідження аналіз об'єктивних мікросоціальних умов розвитку обстежених підлітків показав, що більшість підлітків-наркоманів жили в повних сім'ях із середнім або високим рівнем матеріального доходу, у більшості обстежених сімей відзначався високий рівень конфліктності. Гармонійного виховання не отримав ніхто з підлітків основної групи, тоді як в контрольній групі таке виховання отримало більшість дітей. Найчастіше в родинах обстежених підлітків з залежністю від опіатів зустрічалось виховання за типом емоційного відкидання, гіпопротекції та гіперпротекції. Здобуті дані дозволили підтвердити, що суттєву роль у генезі наркотичної залежності відіграє ставлення батьків до вживання підлітком психоактивних речовин. Адекватне негативне ставлення батьків до наркозалежності підлітків відмічалось лише в поодиноких випадках. Найчастіше у матерів відзначалось сором'язливо-катастрофічне й демонстративно-героїчне відношення, а у батьків найпоширенішим було ігноруюче ставлення до захворювання дитини. Питання вивчення особливостей функціонування родин пацієнтів із опійною залежністю як чинників, які водночас сприяють її формуванню, а також підтримують захворювання, є вельми актуальним. Сімейний фактор необхідно враховувати на всіх етапах надання допомоги наркозалежним підліткам.

Ключові слова: *підлітки, опіатна залежність, співзалежність, сімейне функціонування*

Постановка проблеми. Результати соціологічних досліджень та дані офіційної статистики свідчать, що в дев'яності роки середній вік початку вживання наркотичних засобів приходився на 17-18 років, то в 2000-х роках –